

Toekomstscenario's Provincie Utrecht visie Landbouw & Voedsel

Inleiding

De provincie Utrecht is bezig met het opstellen van een nieuwe visie landbouw & voedsel. Daarbij wordt gebruik gemaakt van scenario's die mogelijke en plausibele toekomsten schetsen van Utrecht met betrekking tot landbouw en voedsel. De scenario's laten zien hoe de belangrijkste keuzes die nu gemaakt kunnen worden uitwerken in het jaar 2050. Scenario's zijn een dialooginstrument. Het doel van de scenario's is om een strategisch gesprek te voeren over de gewenste toekomst. Daarbij kan voor een van deze scenario's gekozen worden. Maar waarschijnlijker is dat tijdens de scenariodialoog aantrekkelijke elementen van de scenario's worden samengevoegd tot een gewenst eindbeeld, dat de basis voor de toekomstvisie kan vormen.

De scenario's worden besproken in een aantal workshops in april: met de klankbordgroep, de participatiegroep en inwonersgroep. De scenario's worden hiervoor verbeeld in animatiefilmpjes die de scenario's op een aantrekkelijke en laagdrempelige manier kunnen overbrengen aan de deelnemers. Bij het bespreken van de scenario's ligt allereerst de vraag voor wat het gewenste toekomstbeeld is van de verschillende stakeholders. Vervolgens staat de vraag centraal: welke stappen en rollen zijn er voor de provincie mogelijk en nodig om tot het gewenste toekomstbeeld te komen? Dit gebeurt met de methode van backcasting, waarbij we vanuit de gewenste toekomst 'terugkijken' naar het heden. Daarbij wordt ook besproken wie welke rol heeft en specifiek wat dit voor het provinciale beleid betekent.

De totstandkoming van de scenario's

De scenario's zijn ontwikkeld in twee workshops Trendverkenning en één workshop Three Horizons. Deelnemers waren betrokkenen (zoals agrariërs en vertegenwoordigers van o.a. terreinbeherende organisaties) en ambtenaren van de provincie. Ook is er een werksessie gehouden met Statenleden waarin zij hebben gereflecteerd op de trends en ontwikkelingen en hun droom- en doemscenario hebben meegegeven.

Tijdens de workshops trendverkenning hebben we trends en ontwikkelingen geïdentificeerd waarvan verwacht wordt dat ze grote invloed gaan hebben op de toekomst van de landbouw en voedsel in de provincie Utrecht. De trendverkenning is gedaan aan de hand van negen thema's:

- Voedselvoorziening
- Vormen van landbouw
- Bodem en water
- Dierenwelzijn
- Natuur en landschap
- Recreatie en cultureel erfgoed
- Klimaat en energie
- Economie en leefbaarheid platteland
- Volksgezondheid en milieu

De rode lijnen van de trends en ontwikkelingen die vervolgens zijn geïdentificeerd, zijn de volgende:

1. Klimaatverandering: verdroging, verzakking, verzilting, extremere weersomstandigheden, klimaatadaptatie, instorten ecosystemen, water- en bodemkwaliteit
2. Technologische ontwikkelingen: innovaties op het gebied van boeren, stallen, voedselproductie, monitoring, meetsystemen etc. bijv. precisielandbouw
3. Kringlopen: korte ketens – circulariteit bijv. mest als waardevol product
4. Voedseltransitie: true pricing/ inprijzen externaliteiten voedsel – eiwittransitie – focus op gezondheid
5. Zekerheid: bevolkingsgroei – voedselzekerheid – waterzekerheid – zelfvoorziening voedsel in Europa
6. Gebruik van de ruimte: concurrentie op ruimte door woningbouw, natuur en klimaatadaptatie, minder landbouwgrond (kleinere boeren vs extensivering) – water en bodem sturend voor ruimtelijke keuzes
7. Verruiming begrip boer: natuurbeheer door boer, groen-blauwe dooradering, agroforestry, (andere) verdienmodellen boer, alternatieve teelten
8. Politieke spanningen: polarisatie, onzekerheid, wetgeving, meer afspraken EU, water en meten wordt politiek

In de Three Horizons workshop zijn deze trendclusters verder uitgewerkt, waarbij gekeken is naar de implicaties van deze trends en ontwikkelingen richting 2050 en

de transities die nodig zijn om van de huidige in de gewenste situatie in 2050 te komen

Het framework van de scenario's (de bouwsteigers waarmee de scenario's gebouwd zijn) is ontleend aan de scenariostudie 'Ruimtelijke Verkenning 2023: Vier scenario's voor de inrichting van Nederland in 2050' van het Planbureau voor de Leefomgeving, aangevuld met perspectieven uit de studie van Wageningen Universiteit, 'WUR-perspectieven op landbouw, voedsel en natuur' uit 2023.

Scenario 1: Productie Provincie

Productie Provincie

In het scenario Productie Provincie staat de markt centraal. In 2050 zijn de meeste mensen ondernemend, ze willen hard werken en streven ernaar zo efficiënt mogelijk goederen en diensten te leveren. Ondernemingen trekken gelijk op met de overheid. Die stimuleert een stabiel en aantrekkelijk vestigingsklimaat door de kaders te scheppen voor een gelijk speelveld via true pricing, door technologische innovatie te stimuleren en bedrijven te geleiden naar die locaties waar ze optimaal kunnen presteren. Agrarische industriepolitiek heet dat, ook omdat agrarische en industriële bedrijvigheid naar elkaar zijn toegegroeid.

Sterke internationale invloed

De wereld wordt gekenmerkt door grote geopolitieke spanningen. Dat heeft ertoe geleid dat landen, groepen landen en continenten hun eigen grondstoffenvoorziening veiligstellen. Het veiligstellen van een goede voedselvoorziening in de EU is voor de overheid eerste prioriteit. De EU heeft daarvoor een Europese voedselstrategie opgesteld. Als gevolg is de landbouw de belangrijkste sector geworden voor Nederland. De sector is dan ook sterk gegroeid.

Hoewel klimaatverandering voor problemen zorgde in de Nederlandse agrarische sector, was er sprake van een relatief voordeel ten opzichte van andere landen. Terwijl in Zuid-Europa de voedselproductie in de problemen kwam door hitte en watertekorten, kon in de meer gematigde klimaatzone van Nederland met zijn waterrijke ligging niet alleen beter geproduceerd worden, ook werden nieuwe gewassen en teelten in Nederland geïntroduceerd. AOC *Premier Cru Classé* Chateau Doorn (die uit 2039, à €50.000,- per fles) is inmiddels de lievelingswijn van de miljardairs in Dubai. Wel wordt er getwijfeld aan de toekomstrobustheid van de nieuwe gewassen en teelten, vanwege de mogelijke verzwakking van de Golfstroom en daarmee grote gevolgen voor het Nederlandse klimaat.

Het relatieve en strategische belang van Nederland als agrarisch productieland werd door grondstoftekorten en klimaatverandering alleen maar groter. In 2050 is Nederland een van de meest innovatieve en productieve exportlanden als het gaat om agrarische productie en levensmiddelenindustrie. Nederland exporteert primaire en verwerkte producten vooral naar de ons omringende landen. Als het gaat om de export van uitgangsmateriaal, sierteelt, zaadveredeling, maar ook kennis en technologie is Nederland een van de wereldspelers. Nederland heeft die positie verworven door strategisch te kiezen om de landbouwsector nog verder te intensiveren en te concentreren in agrarisch industriële complexen en de nationale Agrostructuur. In Utrecht betreft dat de melkveehouderij in de veenweidengebieden, fruitteelt op de stroomruggen en intensieve niet-grondgebonden landbouw op de agro-industriële complexen.

Omdat het Nederland gaat om exportwaarde en niet om exportvolume, heeft Nederland ook strategisch gekozen om dierlijke eiwitten te blijven exporteren, met name binnen Noordwest-Europa. Import beperkt zich tot de grond- en voedingsstoffen die Nederland niet zelf kan produceren en het is nog altijd uitdagend de milieu-, natuur- en klimaatdoelstellingen te behalen.

Groene groei

Dat laatste is een probleem, want de ambitie is *groene groei*, niet *ongebreidelde groei*. De aanzet daartoe werd vooral gegeven door grote (internationale) bedrijven in de agrarische sector die inzagen dat de combinatie van klimaatverandering en snelle teruggang van de biodiversiteit en waterkwaliteit op termijn hun verdienvermogen en bestaansrecht in gevaar zou brengen. Samen met de Nederlandse overheid en de EU namen zij initiatieven om te zorgen dat bedrijven en consumenten meer gingen betalen voor niet-duurzame producten. Door true pricing werden daar de externe en maatschappelijke kosten in de prijs verdisconteerd zodat een gelijk speelveld ontstond. Door vaststelling van minimumprijzen werd aan boeren een eerlijk aandeel in de winst gegarandeerd. Daar tegenover staat dat agrariërs alleen nog maar subsidie ontvangen om technologische innovaties te stimuleren. Al met al zijn de prijzen van voedingsmiddelen behoorlijk gestegen.

Scheiding van ruimtelijke functies

Ruimtelijke functies worden geconcentreerd in die gebieden waar ze het sterkst zijn. Daardoor is een scherpe scheiding tussen de sterk verstedelijkte Randstad en het omringende gebied ontstaan. Het grootste deel van de provincie Utrecht wordt ingenomen door stedelijke bebouwing. Plaatsen als Houten, Nieuwegein, de Bilt, Breukelen en Zeist zijn praktisch onderdeel van de stad Utrecht geworden en ook andere middelgrote plaatsen zijn gegroeid. Voor landbouw is – met uitzondering van

bedrijventerreinen – niet heel veel plek in de provincie. Deze bevindt zich merendeels in aangrenzende provincies als Gelderland, Overijssel en Noord-Brabant.

Grote bedrijventerreinen zijn gevestigd waar de (internationale) goederenstromen samenkomen. Intensieve veehouderij vindt plaats in grote agro-industriële complexen op of rondom deze bedrijventerreinen waarin ook verwerkende industrie is gevestigd, vaak samen met de voedingsmiddelenindustrie vanwege reststromen. Die agro-industriële complexen zijn streng gesegmenteerd van elkaar om het risico op zoönosen te beperken. In gebieden met een goede zoetwatervoorziening wordt precisielandbouw, ook wel informatie-intensieve landbouw genoemd, toegepast. Er is een agrarische hoofdstructuur ontstaan op de vruchtbare gronden die hoogproductief en intensief is. Landbouwgronden en natuur zijn in de provincie Utrecht strikt gescheiden. Waar vroeger mensen graag gingen fietsen in het landelijke gebied, bijvoorbeeld langs de Kromme Rijn of de Hollandsche IJssel, is dat nu een stuk minder idyllisch. In plaats van een afwisselend landschap van boerderijen afgewisseld met stukjes land en koeien en weidevogels, zijn nu grootschalige, haast industrieel ogende gebieden te zien. Om mensen te stimuleren toch naar buiten te gaan en te bewegen, wordt de stedelijke omgeving groener en aantrekkelijker gemaakt met binnenstedelijke parken en worden natuurgebieden gepromoot voor recreatie.

Exclusieve natuurgebieden betreffen uitsluitend de Natura 2000 gebieden en het NatuurNetwerk Nederland (NNN) dat in 2050 is voltooid. Hier vallen bijvoorbeeld de Utrechtse Heuvelrug en de bossen rondom Bilthoven en Soest onder. Natuur is gescheiden van landbouw met bufferstroken van 500 à 1.000 meter rond beschermde natuurgebieden. Er zijn goede verbindingen tussen de stad en natuur aangelegd waarbij speciale aandacht is voor cultuurhistorische elementen, zoals forten. Deze bieden belangrijke pleisterplaatsen voor recreanten op weg naar natuurgebieden. De behoefte aan natuur is groot onder de bevolking, maar in verband met gebrek aan ruimte kan daar vaak niet volledig aan worden voldaan; de natuurgebieden zijn al snel te klein, te weinig en te druk. Daarnaast is ook ruimte nodig voor waterberging, om in te kunnen spelen op periodes van droogte of juist wateroverlast. Een groot deel van de Nederlandse energievoorziening komt vanuit de Noordzee. Daar bevinden zich windturbines, drijvende zonnevelden en energie-eilanden op zee in plaats van olie- en gasplatforms.

Technologische innovaties in de landbouw

Waar de landbouw eerst een beetje een conservatief imago had, is het nu een van de meest innovatieve sectoren. Agrarische productie is sterk gedigitaliseerd. Sensoren op het land en in en in de stal zorgen voor grote hoeveelheden data waarmee de productie voortdurend wordt gemonitord en gestuurd. Als gevolg

daarvan zijn minder gewasbeschermingsmiddelen nodig, want die worden heel nauwkeurig toegediend. Dit komt de biodiversiteit en kwaliteit van het water en de lucht ten goede. Productie vindt plaats onder zoveel mogelijk gecontroleerde omstandigheden. Door innovaties zijn mestvergisters steeds beter geworden, deze worden dan ook veel gebruikt door agrarische bedrijven. Daarnaast is de sector een rol gaan spelen in de productie en opslag van duurzame energie als nieuw verdienmodel.

Om aan de klimaat- en waterkwaliteitsdoelstellingen te voldoen is sterk ingezet op technologische innovaties, in zowel de veehouderij als het in het gebruik van gewas- en beschermingsmiddelen. Er wordt gebruik gemaakt van innovatieve ontwateringssystemen om bodemdaling te remmen. Ook al werden sommige klimaatdoelstellingen behaald of benaderd, de innovaties vergden zodanige investeringen dat kleinere bedrijven die niet aankonden, of aandurfd. Dat, in combinatie met opvolgingsproblemen, leidde tot een grootschalige uitstroom van agrarische gezinsbedrijven. De vrijgekomen gronden werden opgekocht door multinationale agro-ondernemingen die ze samenvoegden tot zeer grootschalige landbouwbedrijven. Deze beste landbouwgronden van Nederland vormen de Nationale Agrostructuur. De gronden zijn grotendeels eigendom van de internationale agribusiness. De leegstaande agrarische bebouwing wordt veelal gesloopt, maar soms gebruikt voor (kleine) woningen, of andere bedrijvigheid.

Door de innovaties is het niveau van dierenwelzijn verhoogd. Dit moest ook wel, want de trend van strengere regelgeving op dit gebied heeft zich doorgezet. Het houden van dieren op een dierwaardige manier is de standaard. Door middel van chips wordt de gezondheid van de dieren continu gemonitord en worden er in real-time interventies gepleegd als deze onder een bepaald niveau komt. Ziektes worden op deze manier ook snel opgespoord en in de kiem gesmoord. Ook stalklimaat en gedrag van dieren wordt op afstand door sensoren gemonitord.

De consument bepaalt zelf

Consumenten bepalen zelf wat goed of slecht voor ze is als het prijsmechanisme goed werkt. Via de agro-industriepolitiek zorgt de overheid voor true pricing en een gelijk speelveld. Afgezien daarvan is er minimale sturing van consumentengedrag door de overheid, ook niet als het gaat om bijvoorbeeld gezonde voeding. Er wordt vanuit gegaan dat mensen zelf weten wat het beste voor ze is en dat ze daarnaar handelen, ondanks dat dat door bijvoorbeeld advertenties van fastfoodketens en het aanbod van de supermarkten beïnvloed wordt.

In de jaren '20 ageerden veel Nederlanders tegen bemoeienis vanuit de overheid, met name ook vanuit de agrarische sector. Daar is nu geen sprake meer van.

Agrarische ondernemers krijgen veel ruimte om zelf keuzes te maken voor hun bedrijf en worden geleid door de markt en Europese normering. Datzelfde geldt voor consumenten. De overheid oefent geen druk uit op de keuzes die zij maken, ze laten zich vooral leiden door de markt. Op dit moment overweegt de overheid ook om een prijsstimulans in te voeren zodat consumenten meer voor gezonde voeding kiezen. De overheid constateert in 2050 dat veruit de grootste groep inwoners niet in staat is gebleken om te kiezen voor een meer gezonde levensstijl, zoals gezonde voeding en meer bewegen. De kosten voor de gezondheidszorg zijn daardoor, ondanks efficiëntieslagen, nog steeds erg hoog.

Scenario 2: Groene Provincie

In 2050 is de provincie Utrecht geheel natuurinclusief en circulair geworden. De stikstofcrisis van de jaren '20 diende als wake-up call voor veel Nederlanders en heeft, achteraf gezien, het begin betekend voor een radicale transitie. Ook rechtszaken tegen de Staat als het gaat over het beschermen van de natuur en het klimaat speelden hierbij een grote rol. Het zorgde voor het inzicht dat het op deze voet niet langer verder kon. Als we de natuur niet meer centraal zouden zetten, zou het land op slot blijven en de gezondheid van mens, dier en natuur in gevaar komen. De overheid heeft hier sterk het voortouw in genomen en voerde een systeem van klimaatpunten in.

Klimaatpunten hebben grote ruimtelijke gevolgen

Elke inwoner van Nederland krijgt een jaarlijks budget van klimaatpunten die zij naar eigen inzicht kunnen besteden aan leefomgevingsonvriendelijk gedrag. Aankopen en verbruik van elektriciteit en water worden van iedereen automatisch bijgehouden in het klimaatpuntensysteem. Deze punten zijn niet overdraagbaar en niet verhandelbaar. Fraude of het overschrijden van het budget heeft een boete tot gevolg. Ook bedrijven, inclusief agrarische bedrijven, krijgen een eigen budget aan klimaatpunten, dat ook niet verhandelbaar is. Het wordt gezien als een eerlijk systeem; doordat de punten niet verhandelbaar en dus niet te koop zijn met geld, is het niet zo dat rijke mensen of grote, kapitaalkrachtige bedrijven meer punten in te zetten hebben.

De invoering van het puntensysteem heeft grote invloed gehad op de levensstijl van mensen en op de ruimtelijke ordening. Het gebruik van een eigen auto, ook als deze elektrisch is, kost veel klimaatpunten. Tegelijkertijd is het openbaar vervoer sterk verbeterd. Als gevolg doen veel mensen hun auto weg en reizen ze alleen nog met het openbaar- of deelvervoer, al dan niet zelfsturend. Sommige mensen kiezen ervoor om te verhuizen en dichterbij een openbaar vervoerhub te gaan wonen. De

effecten hiervan zijn duidelijk te zien in het landschap: er ontstaat een clustering van kleine stukjes bebouwd gebied rondom hubs die met elkaar verbonden zijn door openbaarvervoerlijnen. Buiten deze hubs ontwikkelt zich een meer ongestoord groenblauw landschap. Er ontstaat als het ware een kralensnoer van bebouwing door het landschap. In de provincie Utrecht betekent dit een groei van middelgrote steden zoals Amersfoort, Houten, Nieuwegein, Veenendaal en Zeist. In de bosachtige gebieden van de Utrechtse Heuvelrug en rondom Soest en Bilthoven trekken mensen meer richting de dorpskernen. Kleine, langgerekte dorpen in het landelijk gebied zoals Schalkwijk en Tienhoven worden compacter, afgezien van de boerderijen.

Agrariërs als natuurbeheerders

Voor het landelijk gebied is natuurherstel het belangrijkste aandachtspunt. In het landelijk gebied is veel meer natuur te vinden. Landbouw en natuur zijn verweven; alle landbouw is natuurinclusief en er vindt ook landbouw in en om natuurgebieden plaats. Om de natuur de kans te geven zich te ontwikkelen, zijn er verschillende natuurgebieden in de provincie Utrecht afgesloten voor mensen. Dit zorgt voor de terugkeer van zeldzame en kwetsbare planten- en diersoorten. Deze natuurgebieden bevinden zich vooral op de Utrechtse Heuvelrug en haar flanken met bos- en kwelnatuur, op moerasgebieden in het veenweidengebied en langs de grote rivieren. Het landschap in het westen en zuiden van de provincie is voornamelijk grasland en akkers. De landbouw bevindt zich vooral in de Gelderse Vallei, de Kromme Rijnstreek en op plekken in het westen van de provincie.

In de landbouw heeft zich een behoorlijke transitie voltrokken. Agrariërs nemen steeds vaker de rol van natuurbeheerder op zich en trekken samen met natuurorganisaties op om de kwaliteit van het landelijk gebied te bewaren en benutten. Zij worden voor dit werk gecompenseerd door middel van betaling van de diensten die zij leveren en klimaatpunten. Subsidie is alleen voor nieuwe kansrijke en toekomstbestendige initiatieven die nog een steuntje in de rug kunnen gebruiken. Agrariërs kunnen zelf bepalen waar zij hun klimaatpunten aan uitgeven, maar intensieve veehouderij kost zoveel punten dat dit onhaalbaar is. Doordat de eiwittransitie heeft doorgezet, is hier ook weinig behoefte aan. Het consumeren van niet-biologische dierlijke producten kost burgers immers ook klimaatpunten. De vlees- en zuivelconsumptie is – met uitzondering van de stijgende vraag naar kweekvlees – daardoor sterk afgenomen.

Om te zorgen voor een gezond verdienmodel houden veel agrariërs zich niet alleen bezig met voedselproductie. Naast natuurbeheer en -behoud, richten agrariërs zich ook op de opslag van CO₂ op verschillende manieren (carbonfarming). Dat verdient goed door de grote maatschappelijke relevantie. Andere boeren houden zich bezig

met het produceren van biobased bouwmaterialen zoals het telen van riet. Door het Europese verbod op beton zijn andere bouwmaterialen hard nodig. Door te investeren in goede recyclingtechnieken, kunnen veel (bouw)materialen opnieuw gebruikt worden, maar ook nieuwe materialen zijn soms nodig. Biobased materialen zijn daar een oplossing voor.

Het sluiten van kringlopen

Nagenoeg alle landbouw in de provincie Utrecht is in 2050 natuurinclusief en circulair, met veel biologische boeren en andere keurmerken. Agrarische bedrijven proberen de kringloop op hun eigen bedrijf te sluiten of anders via korte ketens. De circulaire landbouw en ook de industrie worden geholpen bij het sluiten van de kringlopen door middel van technologie. Elk bedrijf heeft toegang tot een door de overheid gedistribueerd digitaal dashboard op basis van AI, waarin de ondernemer kan zien hoe circulair het bedrijf al bezig is en hoe dit kan worden verbeterd. Hier worden automatisch de gegevens van de bedrijven in doorgevoerd en zo geeft het systeem advies op maat. Bedrijven krijgen adviezen over andere typen grondstoffen en kunnen ook zien of bedrijven uit de buurt reststromen hebben die zij kunnen gebruiken, of dat er bedrijven zijn die iets hebben aan hun eigen reststromen.

Ook bij de weinige vlees- en zuivelproductie die er is, wordt gewerkt volgens circulaire principes. Nu grondgebondenheid de standaard is, is gras de basis voor melk- en vleesvee en wordt er geen veevoer meer geïmporteerd. Dieren worden daarnaast voornamelijk gehouden voor de opwaardering van reststromen; ze eten restproducten die mensen niet eten en de mest die ze produceren wordt weer in de regio gebruikt. Van de dieren die geslacht worden, worden de onderdelen zoveel mogelijk in de korte keten benut. Veel mensen vinden het moreel steeds lastiger om vlees te eten; mens, dier en natuur zijn immers verbonden. Dieren worden minder gezien als object dat in dienst staat van de mens en meer als volwaardig wezen met het recht op een goed leven. Dieren worden niet gebruikt, maar mens en dier leven en werken meer harmonieus samen.

Focus op akkerbouw, agroforestry en recreatie

In plaats van vlees- en zuivelproductie vindt er in 2050 vooral productie van fruit, noten, vezelgewassen, groente en granen plaats op de landbouwgronden, in hoeverre dat tenminste mogelijk is in het veenweidegebied. Door klimaatverandering kunnen er andere soorten groeien dan voorheen. Doordat er biologisch geproduceerd wordt, huisvesten de landbouwgebieden een weelde aan insecten, bloemen, bodemleven en kleine dieren. Op deze manier zijn landbouw en natuur verweven. Dit gebeurt ook door middel van agroforestry. In en rondom de bossen van de Utrechtse Heuvelrug zijn bijvoorbeeld voedselbossen te vinden en

grazen en wroeten schapen en varkens door het bos en op de heide, begeleid door een herder.

Voor het halen van natuur- en klimaatdoelen is het belangrijk om goed aan te sluiten bij het natuurlijke bodem- en watersysteem. Bodem en water zijn sturend voor de ruimtelijke inrichting. In het provinciale digitale dashboard geven indicatoren aan welk grondgebruik geadviseerd wordt, en welke maatregelen nodig zijn om het bodem- en watersysteem zo goed mogelijk te laten functioneren. De grondwaterstand in de provincie is verhoogd en er zijn buffers aangelegd voor droge periodes. Het vasthouden van water is namelijk essentieel door de klimaatverandering. Op de natte weilanden wordt geëxperimenteerd met het houden van waterbuffels voor de (kleinschalige) productie van biologische buffelmozzarella. Ook worden er, indien mogelijk, andere groente- en fruitsoorten geteeld, zoals druiven en kiwi's.

Tot slot zijn er agrariërs die goed bijverdienen door recreatie. Dit gebeurt met name in de stadsranden. Men trekt graag het groenblauwe gebied in voor een frisse neus. Meervoudig ruimtegebruik wordt gestimuleerd door de overheid: het combineren van recreatie, landbouw en natuur of bijvoorbeeld piekopvang van neerslag en opslag van water voor droge periodes. Voor dat laatste worden de plassen in het noordwesten van de provincie ook gebruikt. De Utrechtse Heuvelrug heeft daarnaast haar sponswerking weer teruggekregen door goed bodembeheer, wat de drinkwatervoorziening veiligstelt. Het heeft in droge periodes ook een gunstig effect op het omringende landbouwgebied.

De gevolgen van de landbouwtransitie voor producent en consument

De grote transitie die de landbouw de laatste jaren heeft doorgemaakt betekent wel dat agrariërs een minder hoge productie per hectare halen. Dat laatste wordt deels gecompenseerd doordat een eerlijkere prijs wordt gerekend, waarin de benodigde arbeid en de kosten voor milieu en maatschappij zijn verrekend. Er zijn afspraken gemaakt met industrie en supermarkten om de prijs van agrarische producten niet onder een bepaalde prijs te laten zakken. Mensen eten ook liever voedsel uit de buurt; transport is namelijk heel duur geworden door de hoge klimaatimpact die dat met zich meebrengt. Producten van ver weg zijn dus duurder dan van dichtbij, producten uit een andere provincie zijn al duurder dan uit de eigen provincie. Toch is de voedselproductie in Nederland niet voldoende divers om het hele land te voeden en dus moet er nog altijd voedsel geïmporteerd worden, voornamelijk uit Noordwest-Europa.

Het consumptiepatroon van de inwoners van Nederland, en heel Europa, is sterk veranderd. Er wordt veel minder vlees en zuivel geconsumeerd – met uitzondering

van kweekvlees – en meer paddenstoelen, groente, fruit en granen. Dit nieuwe consumptiepatroon is echter niet altijd vrijwillig, men voelt zich hier ook wel toe gedwongen door de overheid door middel van de klimaatpunten. Een groot deel van de mensen ziet de noodzaak van de transitie wel in en kan zich neerleggen bij de strenge maatregelen, maar er is ook een groep die zich ingeperkt voelt in de eigen keuzevrijheid en ageert tegen de bemoeienis van de overheid. De provincie en het Rijk verwijzen als antwoord op deze kritiek echter naar de uitspraken van de rechter in verschillende zaken en de druk die de Europese Unie uitoefent op de Nederlandse regering om zich te houden aan Europese afspraken.

Door alle veranderingen in voedselpatroon, leefstijl en de wijze van productie worden mensen weer gezonder en fitter dan de generaties voor hen. Ook de groene leefomgeving heeft een positieve invloed op de volksgezondheid.

Scenario 3: Gemeenschapsprovincie

In 2050 bloeit het karakteristieke landschap waar de Utrechters zo van houden. Smalle weggetjes tussen grasland door, afgewisseld door rivieren, fruitbomen en stukjes bos. Natuur, landbouwgrond en bebouwing wisselen elkaar af en lopen in elkaar over. Iedereen wil immers omringd worden door groen, ook mensen die in het stadse wonen. Mensen trekken er graag op uit in hun lokale omgeving, ze wandelen over klompenpaden door grasland en fietsen langs plassen en rivieren.

Lokaal en sociaal

'Lokaal' en 'sociaal' hebben in 2050 een nieuwe versterkte betekenis en invulling gekregen als het gaat om landbouw en voedsel. Er zijn lokale coöperaties ontstaan waar agrariërs en burgers een belangrijke rol in spelen. Samen oogsten, samen eten is het idee.

De vorige decennia is de verstedelijking hard gegaan. Uit afkeer van de koude, kille steden met hun anonieme bewoners, kwam een tegenbeweging op gang. Mensen trokken naar kleinstedelijke gebieden, ze vormden lokale gemeenschappen waar iedereen elkaar kent en elkaar begroet. De verbinding met de buurt en de omgeving werd steeds belangrijker, evenals een harmonieuze relatie tussen mens, landbouw en natuur. De steden, dorpen en landschappen van Utrecht waren daarvoor bijzonder geschikt. De kleinschalige agrarische gemeenschap wordt steeds meer gezien als basis voor een gezonde, sociale samenleving.

De wereld van 2050 is verdeeld in economische machtsblokken en landen die elkaar sterk beconcurreren. Een wereldwijde vrije handel van producten, voedsel en veevoer is verdwenen. Mensen vertrouwen het buitenland niet meer. Dat geldt ook

voor voedsel uit de EU of andere landen. Je weet nooit hoe het gemaakt is of wat er in of op zit. Chemische stoffen misschien! En hoe zit het met al die ziekten die van dieren op mensen overspringen? Weten waar je eten vandaan komt, is steeds belangrijker geworden.

Boer-burger coöperaties

Door bovenstaande ontwikkelingen is de landbouw- en voedselproductie in de provincie Utrecht sterk veranderd. In plaats van produceren voor het hele land én het buitenland, wordt nu vooral ingezet op het voeden van de lokale bevolking in de regio.

Initiatieven van boeren en burgers hebben van de nood een deugd gemaakt. Veel agrarische bedrijven verkeerden namelijk in zwaar weer. Die zijn opgekocht door burgerinitiatieven, die de boer terug in dienst nemen. Doordat zij de onderneming een afzetgarantie bieden met hogere prijzen voor lokale producten, is het bedrijfsmodel weer rendabel. Zo is de landbouw gedemocratiseerd: niet alleen de boer, maar ook de consument heeft invloed op wat geproduceerd wordt. Wat in de jaren '20 nog spaarzame innovatieve initiatieven waren, zoals de Herenboeren of Land van Ons, is nu gemeengoed geworden. Van buitenaf kun je dat waarschijnlijk niet zien, maar meer dan de helft van de boerenbedrijven zijn agrarische boer-burgercoöperaties geworden.

Lokale consumenten runnen de boerderij samen met de boer. De coöperatie bepaalt gezamenlijk wat er wordt geteeld en geproduceerd. De coöperatie bepaalt ook gezamenlijk wat de prijs wordt van de producten en via welke verkoopkanalen die worden aangeboden. In principe gaan de producten naar de leden van de coöperatie, want zij hebben zich middels een abonnementssysteem verplicht de productie af te nemen. Sommige coöperaties verkopen daarnaast aan (lokale) supermarkten, maar vele verkopen vooral direct aan particulieren vanaf de boerderijwinkel of via boodschappenboxen die thuis worden bezorgd.

Voor de consument betekent het nieuwe voedselproductiesysteem dat zij exact weten waar hun voedsel vandaan komt. Daarvoor zijn zij bereid hogere prijzen te betalen. Voor mensen die van een minimuminkomen moeten rondkomen hebben de coöperaties speciale goedkope - soms zelfs gratis boodschappenboxen. Doordat de gemeenschappen hecht zijn en de sociale controle hoog, is dit makkelijk te regelen en wordt er weinig misbruik van gemaakt.

Zelfstandige familiebedrijven

Naast coöperaties zijn er ook nog zelfstandige boerenbedrijven, die veelal familiebedrijven zijn. Ook zij verkopen vaak rechtstreeks aan consumenten of lokale winkels. Ze kunnen betere prijzen rekenen dan voorheen, doordat het prijsniveau door

de boer-burgercoöperaties is gestegen. Agrarische bedrijven verdienen daarnaast aan het agrotourisme en het slow food-concept. Mensen komen graag kijken hoe koeien op de traditionele manier gemolken worden en komen zelf kaas maken. Ook zijn er boerderijen waar unieke speciaalbieren in kleine oplage gemaakt worden of waar kinderen hun eigen appelmoes of jam kunnen maken, van boom tot pot.

Gezond voedsel

De gezondheidscrisis van de jaren twintig en dertig hebben laten zien hoe belangrijk gezond en puur eten is. Gezond eten wordt gezien als medicijn voor de vele gezondheidsproblemen waar de bevolking eerder mee kampte. Er wordt zo min mogelijk bespoten met chemische bestrijdingsmiddelen, zo min mogelijk bewerkt voedsel gegeten, minder (dierlijk)vlees en meer groenten en fruit. De verlaging van de BTW op gezond voedsel heeft ook bijgedragen aan de verandering van eetpatronen.

De eiwittransitie heeft zich echter maar deels doorgezet; kweekvlees en vlees- en zuivelvervangers vindt men veel te industrieel en daardoor onbetrouwbaar. Langs de kust zijn er wel agrariërs die zeevieren en algen produceren en in de provincie Utrecht, ook in de stad, zijn kleine insectenboerderijen. Maar de meeste mensen halen hun benodigde eiwitten nog steeds uit vlees en zuivel, maar dan ook precies de hoeveelheid die ze nodig hebben. Digitale *devices* houden bij welke voedingsstoffen je nodig hebt en hoe je daar het beste aan kan komen. 'Voor de lekker' eten mensen graag nog een extra blokje streekkaas, alleen vinden veel mensen dat echt te duur. Brood, groente en fruit zijn toch goedkoper en ook lekker en voedzaam.

Gesloten kringlopen

In de provincie Utrecht betekent dit dat er minder weilanden zijn dan voorheen. Het open, karakteristieke landschap wordt gekoesterd, maar weilanden worden nu vaker afgewisseld met voedselbossen, vezelteelt (zoals wilgen in de veenweidegebieden), akkers met graan, aardappels, kool en andere groenten waar dat mogelijk is in het veenweidegebied. Ook zijn er veel meer moestuinen, vaak onderhouden door een boer-burgercoöperatie of door een groepje buurtgenoten. De boomgaarden met fruit in het Kromme Rijngebied bestaan nog altijd in volle glorie. De hele regio helpt met oogsten en er worden grote feesten gehouden zoals het Kersensfestival en het Appelfestijn. Door het veranderde klimaat worden er ook kiwi's en olijven geteeld. Er wordt geprobeerd zoveel mogelijk zelfvoorzienend te zijn in de regio, maar volledige autarkie is niet mogelijk. Daarvoor is te weinig grond beschikbaar en ook niet altijd het juiste bodemtype. Er wordt dus nog altijd voedsel geïmporteerd, vooral uit ons omringende landen.

Door verschillende typen landbouw lokaal te combineren, zijn op lokaal niveau de kringlopen gesloten. Een gezonde bodem staat daarbij centraal. Koeien, schapen en varkens worden gebruikt voor het verwerken van reststromen van akkerbouw en hun mest wordt ingezet op het land voor het telen van gewassen. Daarbij is samenwerking met de Flevopolder belangrijk gebleken, omdat daar ten behoeve van de akkerbouw dierlijke mest gewenst is in plaats van kunstmest. In Utrecht is de kleinschalige veehouderij gericht op zuivel- en vleesproductie voor de streek. Het diervoedsel is afkomstig uit de reststromen van de lokale voedingsmiddelindustrie en andere producenten. Deze veehouderij is dierwaardig; de dieren krijgen voldoende ruimte om natuurlijk gedrag te kunnen vertonen en worden goed behandeld. Het gebruik van potstallen is weer in zwang gekomen. Vlees en zuivel wordt alleen gebruikt voor binnenlandse consumptie, vaak ook in de regio, niet voor grootschalige export. In de weekenden bezoeken bewoners de boerderijen om bij de kleinschalige kaasmakerijen de exclusieve kazen te proeven waarmee volop geëxperimenteerd wordt.

Mozaïeklandschap

In plaats van een duidelijke scheiding tussen stad en platteland, is er een mozaïeklandschap ontstaan. Er is een geleidelijke overgang tussen stad en platteland en op het platteland zijn allerlei kleine gemeenschappen te vinden, vaak met een gemeenschappelijk voedselbos. In het landschap is op veel plekken zogenaamde strokenteelt en agroforestry te zien. Door middel van deze stroken kan natuurinclusieve landbouw plaatsvinden. De percelen worden op de zandgronden omringd door de kenmerkende houtwallen; op de veengronden zijn er veel natuurlijke slootkanten. Deze groenblauwe dooradering en afwisseling in het landschap maakt het aantrekkelijk en herkenbaar als typisch Utrechts. Daarnaast zorgt het voor natuurlijke buffers en verweving van natuur en landbouwgrond. Samen met de meer natuurinclusieve landbouwmethoden zorgt dat voor een toename van biodiversiteit, met name voor insecten en vogels, en een gezonde bodem.

Het landschap en de voedselproductie hebben last van de extreme weersomstandigheden als gevolg van klimaatverandering. Bij de bouw van nieuwe wijken wordt rekening gehouden met klimaatadaptieve principes, zoals een goede afwatering en waterbergend vermogen. Betegelde tuinen zijn in Utrecht verboden. Er worden voorzieningen getroffen tegen hittestress door veel groene aanplant, soms in combinatie met voedselproductie zoals druiven.

Er zijn waterbergingen voor piekbelasting en buffers voor droge periodes gerealiseerd. In het landschap zijn diverse voorzieningen getroffen zodat water beter

vastgehouden wordt en de waterkwaliteit toeneemt. Anders komen namelijk zowel de voedselvoorziening als de drinkwatervoorziening in het nauw.

Gebiedsgerichte normen

Overall wordt gebiedsgericht gewerkt. Water en bodem zijn sturend voor de ruimtelijke inrichting, waarbij de productiemogelijkheden per gebied zijn bepaald. Het Rijk formuleert kaders en basisstandaarden voor natuur-, water- en bodemkwaliteit en het is verder aan de provincies om, in samenwerking met gemeenten en waterschappen, daar invulling aan te geven door middel van gebiedsspecifieke normen. Die kaders en normen hebben richting gegeven aan de transitie naar een natuurinclusieve, circulaire en klimaatadaptieve landbouw. Door de gebiedsgerichte aanpak merken boeren en burgers dat er beter rekening gehouden wordt met specifieke lokale omstandigheden. Dat heeft het vertrouwen in de politiek en overheid versterkt. Maar binnenkort zal de regering de nationale kaders en normen weer moeten aanscherpen. De Europese Commissie heeft Nederland namelijk op de vingers getikt omdat de natuur- en waterkwaliteitsdoelen niet helemaal gehaald worden.